

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-87>

УДК 339.72.053

Галіцейська Ю.М.

Тернопільський національний економічний університет

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ

Анотація. В сучасний період виняткової уваги потребують відносини країн у міжнародному світовому просторі. Віддзеркаленням таких взаємозв'язків стає платіжний баланс в якому відображаються два основні напрямки взаємодії країни зі світом, а саме – міжнародна торгівля й фінанси. Формування платіжного балансу відбувається в умовах дії низки факторів, головними серед яких визначено: коливання обмінного курсу національної валюти, структура національної економіки, глобальна конкурентна позиція, дефіцит державного бюджету, а також величина державного боргу. Дослідження платіжного балансу України, визначення динаміки за основними фінансовими та торговими потоками, а також визначення факторів впливу на платіжний баланс дає уявлення про поточне економічне становище нашої країни та привертає увагу до необхідних напрямків регулювання платіжного балансу з метою досягнення фундаментальних макроекономічних цілей держави.

Ключові слова: платіжний баланс, сальдо платіжного балансу, структура економіки, фактори впливу.

Halitseiska Julia

Ternopil National Economic University

UKRAINE'S BALANCE OF PAYMENTS: ANALYSIS OF THE CURRENT SITUATION

Summary. In the modern period, the international relations of the countries in the international space are in exceptional need of attention. The reflection of such relationships is the country's balance of payments. The balance of payments reflects two main areas of interaction of the country with the world, namely, international trade and finance. The information provided in the country's balance of payments makes it possible to analyze the economic situation in the country and, consequently, to develop and implement adequate macroeconomic policies. Balance of payments provides an opportunity to gain an understanding of the scale of real and financial flows between a given country and other countries of the world, to determine its role as an exporter or importer in the international market of goods and services. Balance of payments data on the dynamics of gold and foreign exchange reserves allow us to judge the feasibility of supporting a particular exchange rate system, to predict the nearest trends in the currency and money markets. According to the dynamics and volume of foreign direct investment, it is possible to estimate the investment climate in the country. The formation of the balance of payments occurs under the conditions of a number of factors, which are customary to be divided into internal and external factors. The effect of all factors affecting the balance of payments is uneven, and therefore determining the main factors of influence is an important task for further economic policy-making. The main factors influencing the balance of payments of Ukraine are identified in the article: fluctuations of the national currency exchange rate, the structure of the national economy, Ukraine's competitive position in the world market, government expenditures and the state budget deficit, as well as the size of the national debt. The article conducted in the study of the balance of payments of Ukraine, determining the dynamics of major financial and trade flows, as well as determining the main factors influencing the current state of the balance of payments, gives an idea of the current economic situation of our country and draws attention to the necessary directions of regulation of the balance of payments in order to achieve fundamental macroeconomic goals of the state.

Keywords: balance of payments, balance of payments, structure of economy, factors of influence.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Поточний етап розвитку економіки світу характеризується подальшим поглибленням процесів глобалізації, міжнародні економічні відносини країн виходять на перший план та потребують виняткової уваги. Відносини країн у міжнародному світовому просторі знаходять відображення у платіжному балансі країни. Платіжний баланс країни є надзвичайно інформативним, що дозволяє використовувати наведену в ньому інформацію для аналізу економічної ситуації, що склалася в країні, а відтак, розробляти та реалізовувати адекватну макроекономічну політику держави.

Платіжний баланс країни надає можливість отримати уявлення про масштаби реальних і фінансових потоків між даною країною та іншими країнами світу, характеризує роль країни як експортера або імпортера на міжнародному ринку товарів і послуг. Набір даних, що містяться у платіжному балансі дає можливість визначити ба-

ланс зовнішньої заборгованості, який являє собою іноземні активи і пасиви країни на певний момент часу. Дані платіжного балансу про динаміку золотовалютних резервів дозволяють судити про доцільність підтримки тієї чи іншої системи обмінного курсу, прогнозувати найближчі тенденції на валютному та грошовому ринках. За динамікою і обсягом прямих іноземних інвестицій можна оцінити інвестиційний клімат в країні.

Дослідження платіжного балансу держави, визначення динаміки за основними фінансовими та торговими потоками залишається актуальним, оскільки саме на основі отриманих даних можна зрозуміти в якому напрямку потрібно проводити регулювання платіжного балансу з метою досягнення основних макроекономічних цілей держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти проблем та принципів формування платіжного балансу досліджували у своїх працях такі вчені, як: О. Анісімова [1], С. Боринець [2], В. Білошанка [10], О. Дзюблюк [4], Л. Козак [6], Т. Косова [7],

Т. Остапишин [10], М. Пуховкіна [10], І. Стеблянко [7], О. Федорук [6] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи тенденції глобалізації фінансових ринків та економічних відносин в цілому, дослідження суті, стану та рівноваги платіжних балансів залишаються дедалі актуальними, а проведення аналітичної оцінки поточного стану платіжного балансу країни надає можливість обирати оптимальні рішення щодо загального вектора розвитку економіки та формулювати цілі економічної політики держави на найблищу перспективу. Результати робіт вищенаведених авторів стануть методологічною основою даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціллю написання даної статті є дослідження стану платіжного балансу України останніх років та визначення основних напрямів економічної політики на найблищу перспективу. Для досягнення поставленої цілі необхідно вирішити наступні завдання: провести аналітичну оцінку основних статей платіжного балансу України; дослідити основні фактори впливу на платіжний баланс України та обґрунтувати рекомендації щодо економічної політики держави та покращання стану платіжного балансу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Платіжний баланс є одним з об'єктів державного регулювання. Врівноваження балансу міжнародних розрахунків є важливим завданням економічної політики держави поряд із забезпеченням високих темпів економічного зростання, боротьбою з інфляцією та безробіттям. Регулювання платіжного балансу державою представляє собою сукупність економічних заходів, зокрема валютних, фінансових, грошово-кредитних, спрямованих на формування основних статей платіжного балансу.

Проаналізуємо основні зміни у платіжному балансі України за останні роки (рис. 1).

Як показує рис. 1 впродовж аналізованого періоду зміни зведеного платіжного балансу відрізняються нестабільністю та різкими змінами. Лише починаючи з 2015 року тенденція набуває відносно стабільності та демонструє позитивне сальдо зведеного платіжного балансу.

Дослідження окремих рахунків платіжного балансу показали, що останні три роки рахунок поточних операцій зводився з дефіцитом, причо-

му його частка у ВВП країни зростає, так станом на жовтень 2019 року це 5,1% від ВВП, за підсумками 2018 року це 3,4% від ВВП, а у 2017 році така частка становила 2,2% від ВВП.

Рахунок операцій з капіталом платіжного балансу охоплює всі операції, що включають одержання або оплату капітальних трансфертів між резидентами і нерезидентами, а також операції з придбання або реалізації нефінансових активів. Сумарне сальдо поточного рахунку та рахунку операцій із капіталом демонструє або чисте кредитування або чисте запозичення. За підсумками 2018 року це було чисте запозичення від зовнішнього світу, що становило 4,5 млрд дол. США. За десять місяців 2019 року чисте запозичення від зовнішнього світу становило 3,4 млрд дол. США.

Фінансовий рахунок відображає всі операції, у результаті яких відбувається перехід прав власності на зовнішні фінансові активи та вимоги країни або виникнення та погашення фінансових зобов'язань між резидентами та нерезидентами за звітний період.

Чистий приплив прямих іноземних інвестицій у 2018 році оцінено в 2,4 млрд дол. США, однак чистий приплив прямих інвестицій до реального сектору становив лише 1,4 млрд дол. США, або 59% від загального обсягу. Загалом за січень-жовтень 2019 року чистий приплив коштів за фінансовим рахунком становив 5,5 млрд дол. США.

Станом на 01 листопада 2019 року обсяг міжнародних резервів становив 21,4 млрд дол. США, що забезпечує фінансування імпорту майбутнього періоду протягом 3,4 місяців. Резервні активи в будь-який час можуть бути використані для прямого фінансування дефіциту платіжного балансу або для здійснення інтервенцій на валютному ринку.

Станом на жовтень 2019 року зведений платіжний баланс був профіцитним. Профіцит становив 1454 млн дол. США. У порівнянні з 2018 роком обсяг профіциту зріс (164 млн дол. США).

Враховуючи важливу роль платіжного балансу для оцінки стану економіки країни та здійснення правильного вибору інструментів державної політики для врівноваження платіжного балансу, слід адекватно оцінювати ті фактори, що можуть призвести до його розбалансованості в ту чи іншу сторону, тобто до збільшення дефіциту або активного сальдо.

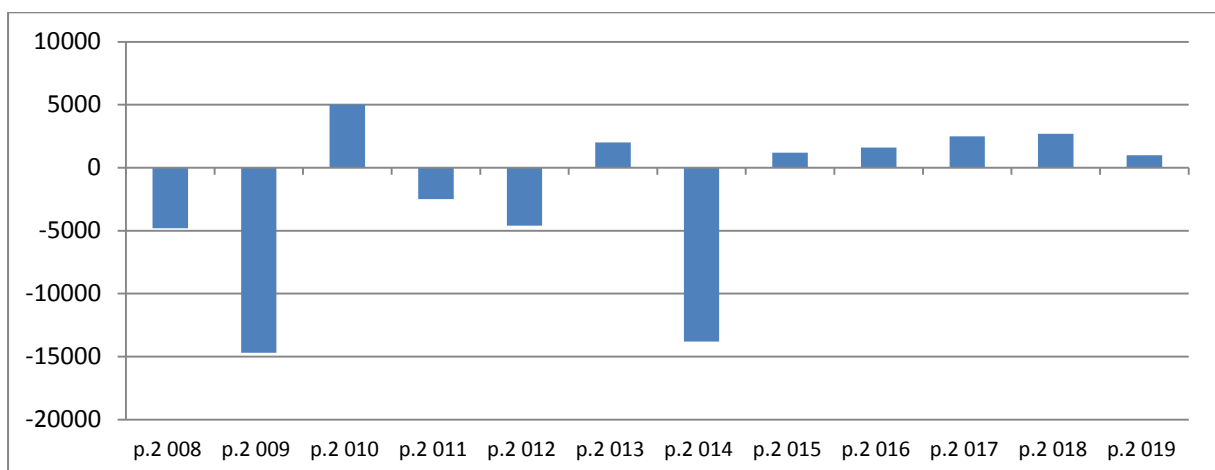

Рис. 1. Зведений платіжний баланс України, млн.дол. США [3; 8; 9]

Розглянемо факторим, які мали вплив на стан платіжного балансу України. По-перше, рівень інфляції в країні, що може негативно вплинути як на баланс поточних операцій, так і на баланс операцій з капіталом і фінансовими інструментами. Розглянемо вплив внутрішньої інфляції на стан платіжного балансу України за останні роки (рис. 2).

Як відомо, останні роки Національний банк України проводить політику таргетування інфляції, однак при наявності відносно стабільної ситуації з внутрішньою інфляцією на стан платіжного балансу це не справляло відчутного впливу, що демонструє рис. 2.

Стабільність національної валюти визначається не тільки рівнем інфляції в країні (що демонструє внутрішню стабільність національної грошової одиниці), а також рівнем обмінного курсу національної валюти, який показує зовнішню стабільність національних грошей. Це означає, що зміни обмінного курсу також можуть мати вплив на платіжний баланс країни (рис. 3).

Як демонструє рис. 3, нестабільність національної грошової одиниці ускладнює експорт товарів і заохочує імпорт та негативно впливає на стан платіжного балансу. Періоди курсової стабільності, незалежно від рівня обмінного курсу, навпаки показали відносно стабільну ситуацію з платіжним балансом країни.

Державні витрати і величина бюджетного дефіциту є тим фактором, що може визначати масштаби зовнішніх запозичень уряду і, відповідно, показувати приплив валюти за фінансовим рахунком, а також виплати валютних коштів на обслуговування зовнішнього боргу, що показується у балансі доходів. Так, в Україні впродовж 2019 року спостерігався дефіцит державного бюджету, що визначало пошуки альтернативних джерел покриття цього дефіциту та визначало розширення державних запозичень.

Крім того, обсяги державних витрат, що суттєво позначаються на стані платіжного балансу, визначаються ще і такими складовими як: військовий конфлікт на Сході країни; виплати за кредитами міжнародних організацій.

Фактором впливу також можна вважати наявність державного боргу, який становив на жовтень 2019 року збільшився на 4,8%, а його обсяг становить 1216,1 млрд.грн.

Структура національного господарства, що визначає частку продукції експортоорієнтованих підприємств у загальній величині ВВП країни. Чим нижчою є така частка, тим більша потреба в імпорті товарів, необхідних для суспільного відтворення, що визначає дефіцит торгового балансу. Те ж саме стосується і пропозиції послуг, орієнтованих на зовнішнього споживача. Отже

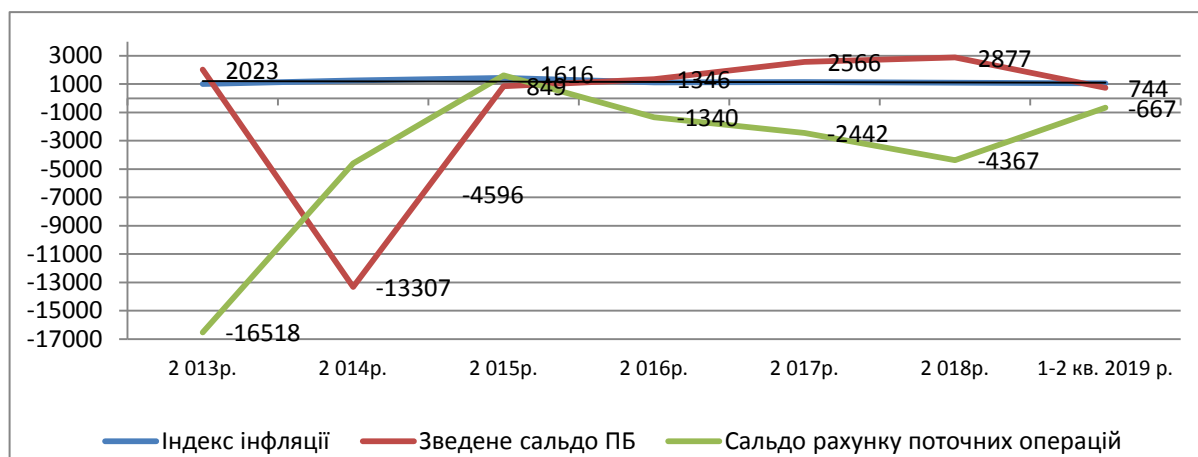

Рис. 2. Інфляція і сальдо платіжного балансу України за період 2013-2019 рр. [3; 8; 9]

Рис. 3. Вплив обмінного курсу на платіжний баланс України [3; 8; 9]

низька частка експортної продукції у структурі національного господарства показує його слабку інтегрованість у світову економіку, а відтак зумовлює ріст дефіциту за балансом поточних операцій.

Україна переживає великі зміни у структурі своєї економіки. Провіжне місце в економіці поступово займає сільське господарство, харчова промисловість, виробники устаткування та сектор ІТ, а значення важкої промисловості знижується. Загалом вітчизняна промисловість зазнала великих збитків. Більша частина українського внутрішнього валового продукту (ВВП) виробляється сектором послуг. У 2017 р. на цей сектор економіки припадало 50,3% ВВП [12]. Слід зазначити, що за останні десять років ця частка залишалася досить стабільною, наприклад у 2007 році вона становила 52,8%. Великих збитків зазнала переробна промисловість, чия частка у ВВП впала з 20% у 2007 р. до 12,4% у 2017 р. Проте підвищилось значення сільського господарства (2007 р.: 6,6%; 2017 р.: 10,2%) та видобувної промисловості (4,4% і 6,1%, відповідно).

Ключові галузі промисловості, такі як хімічна промисловість, машинобудування, літакобудування, космічна та оборонна промисловість, далеко не досягають своїх колишніх обсягів виробництва. Причини падіння полягають у конфлікті з Росією, у втраті промислових територій на Сході України, а також у втраті ринків збуту на пострадянському просторі. Також слід зазначити, що деякі галузі мають недостатню конкурентоспроможність після відкриття ринку після вступу до Світової організації торгівлі (СОТ) у 2008 р., а також після підписання Повної та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВЗВТ) у 2016 р. Харчова промисловість є найважливішою галуззю економіки в Україні. У 2017 р. цей сектор склав 20,9% від загальної обсягу реалізованої промислової продукції. Успішний розвиток цієї галузі завдячує величезним аграрним ресурсам країни. Другою за значущістю галуззю економіки залишається металургія. У 2017 р. її частка в обсязі реалізованої промислової продукції склала 18,2%, а в експорті товарів – 23%. Набувають значущості легка промисловість і виробництво устаткування. Майже чверть українського експорту до Німеччини припадає на деталі для автомобілів. Проте, в цілому, включення країни до міжнародних ланцюгів постачання залишається все ще на дуже низькому рівні. В структурі українського експорту ще домінують сировина та продукти з невеликою доданою вартістю [12].

Активно розвивається вироблення послуг, зокрема у сфері ІТ. Україна має велику кількість добре освічених фахівців у цій галузі. Послуги в сфері ІТ вже сьогодні вважаються найважливішими статтями експорту країни. Продовжують підвищуватися обсяги грошових переказів від трудових мігрантів, а відповідно зростає також і приватне споживання. Роздрібна торгівля переживає структурні зміни, переходячи на сучасніші торговельні майданчики. Провідні мережі супермаркетів знаходяться на стадії буму розвитку, на ринок виходять нові фірми, такі як ІКЕА та Н&М. Експерти ринку очікують у наступні роки зростання в сфері аутсорсингу бізнес-процесів. Перші позиції посідає місто Львів, яке за кількістю інозем-

них студентів буде в майбутньому конкурувати з Польщею, Чехією та Угорщиною.

Велика кількість (40%) українського експорту припадає на аграрні вироби і харчові продукти. У 2007-2017 рр. частка аграрної продукції і харчових продуктів, насамперед, зернових і рослинної олії, у загальному експорті товарів зросла з 12 до 40%. Це, з одного боку, демонструє потужність сільського господарства, а з іншого – свідчить про слабкість промислових секторів. Підвищуються інвестиції в аграрний сектор та у розбудову транспортної інфраструктури та складів.

До складу зовнішніх факторів, які впливають на платіжний баланс країни, відносяться ті, що пов'язані із станом світової економіки. Серед таких факторів найбільший вплив на стан платіжного балансу України мав рівень міжнародної конкуренції, що визначає частку кожної країни у світовій економіці.

Індекс глобальної конкурентоспроможності має 12 складових. Це якість інститутів, стан інфраструктури, проникнення ІТ і сучасних комунікацій, макроекономічна стабільність, споживчий ринок, ринок праці, фінансова система, розмір внутрішнього ринку, здоров'я, освіту і навички, динаміка бізнес-розвитку, здатність до інновацій. У 2018 році Україна посіла 83 місце зі 140 в рейтингу глобальної конкурентоспроможності економіки, піднявшись на шість сходинок в порівнянні з 2017 роком [5]. Загалом таке місце Україні відводиться по причині слабо розвинених інститутів, вкрай нестійкої фінансової системи і макроекономічних показників.

Структура світової торгівлі є фактором, що визначає вплив інтенсифікації виробництва і впровадження новітніх технологій на склад товарів і послуг, купівля-продаж яких займає провідне місце на міжнародних ринках. В останні періоди часу більш інтенсивного характеру набуває торгівля наукоємною продукцією і телекомунікаційними послугами, а також енергоресурсами. Відтак країни, що просувають на ринок дані види продукції переважно мають активне сальдо торгових балансів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Як показало наше дослідження зведене сальдо платіжного балансу України за останні роки формувалось за рахунок зовнішніх запозичень, рахунок поточних операцій зводився з дефіцитом, що свідчить про необхідність формування у економічній політиці держави напрямів, які б були спрямовані на покращення структури економіки України, підтримання курсової стабільності та підвищення рейтингів нашої країни у міжнародних позиціях. Для підвищення конкурентоспроможності необхідно будувати економіку, яка менше залежить від зовнішніх і внутрішніх шоків; є гнучкою на рівні країни, галузей, підприємств і окремих людей; створювати інноваційну екосистему. Загалом же, ситуація в якій відбувається подальший розвиток України характеризується неоднозначними тенденціями, всі зовнішні і внутрішні фактори, що впливають на стан платіжного балансу країни перебувають у тісній взаємодії і взаємозв'язку, а відтак потребують ретельного прогнозування і врахування при розробці основних напрямів державної економічної політики країни.

Список літератури:

1. Анісімова О.Ю. Коригування зовнішніх дисбалансів платіжного балансу (на прикладі розвинутих країн) : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Київ, 2007. 228 с.
2. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини : підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 582 с.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2019).
4. Дзюблюк О.В. Валютна політика : підручник. Київ : Знання, 2007. 422 с.
5. Економічна правда. Україна піднялась в рейтингу глобальної конкурентної позиції. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/10/17/641667/> (дата звернення: 15.20.2019).
6. Козак Л.С., Федорук О.В. Платіжний баланс як важливий інструмент узагальноючої оцінки стану національної економіки. *Економіка та управління на транспорті*. 2016. Вип. 2. С. 071–084. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2016_2_14 (дата звернення: 25.10.2019).
7. Косова Т.Д., Стеблянко І.О. Валютна політика та структура платіжного балансу України: діалектика взаємозв'язку. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 9–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_2_4 (дата звернення: 22.10.2019).
8. Міністерство фінансів України. Платіжний баланс. URL: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 26.10.2019).
9. Національний банк України. Статистика. URL: <http://www.bank.gov.ua/Statist> (дата звернення: 26.10.2019).
10. Пуховкіна М.Ф., Остапшин Т.П., Білошапка В.С. Центральний банк та грошово-кредитна політика : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. 4-те вид., переробл. і доповн. Київ : КНЕУ, 2010. 312 с.
11. Руководство по платежному балансу и международной инвестиционной позиции. Вашингтон, округ Колумбия : Международный валютный фонд, 2012. 440 с.
12. Z-Україна. Структура економіки України. URL: <https://zet.in.ua/statistika-2/obshhaya-po-strane/struktura-ekonomiki-ukrainy/> (дата звернення: 18.10.2019).

References:

1. Anisimova, O.Yu. (2007). *Koryhuvannia zovnishnikh dysbalansiv platizhnoho balansu (na prykladi rozvynutykh krain)* [External balance of payments imbalances (for example, developed countries)] (PhD Thesis), Kyiv.
2. Borynets, S.Ya. (2008). *Mizhnarodni valiutno-finansovi vidnosyny* [International Monetary and Financial Relations]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 26.10.2019).
4. Dziubliuk, O.V. (2007). *Valiutna polityka* [Monetary policy]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
5. Ekonomichna pravda (2018). *Ukraina pidnialasia v reitynhu hlobalnoi konkurentospromozhnosti* [Ukraine has risen in the ranking of global competitiveness]. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/10/17/641667/>
6. Kozak, L.S., & Fedoruk, O.V. (2016). Platizhnyi balans yak vazhlyvyi instrument uzahalniuiuchoi otsinky stanu natsionalnoi ekonomiky [Balance of payments as an important tool for the overall assessment of the national economy]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti* [Economics and management in transport], (electronic journal), vol. 2. pp. 071–084. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2016_2_14 (accessed: 25.10.2019).
7. Kosova, T.D., & Steblianko, I.O. (2016). Valiutna polityka ta struktura platizhnoho balansu Ukrainy: dialektyka vzaiemozviazku [Monetary Policy and Balance of Payments of Ukraine: The Dialectic of Relationship]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and the state], vol. 2, pp. 9–12. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_2_4 (accessed: 22.10.2019).
8. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2019). Platizhnyi balans [The balance of payments]. Available at: <http://www.minfin.gov.ua> (accessed: 26.10.2019).
9. National Bank of Ukraine (2019). Statystyka [Statistics] Available at: <http://www.bank.gov.ua/Statist> (accessed: 26.10.2019).
10. Pukhovkina, M.F., Ostapshyn, T.P., & Biloshapka, V.S. (2010). *Tsentralnyi bank ta hroshovo-kredytна polityka* [The central bank and monetary policy]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
11. Mezhdunarodnyy valyutnyy fond (2012). *Rukovodstvo po plateznomu balansu i mezhdunarodnoj investicionnoj pozicii* [Guidelines for the balance of payments and international investment position]. Vashynhton, okruh Kolumbyia, 440 p.
12. Z-Ukraina *Struktura ekonomiky Ukrainy* [Structure of the Ukrainian economy]. Available at: <https://zet.in.ua/statistika-2/obshhaya-po-strane/struktura-ekonomiki-ukrainy/> (accessed: 18.10.2019).